
Történeti ruszisztika a XXI. században

Az ELTE BTK Ruszisztikai Központja 1998-ban rendezett először nemzetközi történeti ruszisztikai konferenciát. Azóta eltelt 15 év, és a két évente sorra kerülő rendezvényen a budapesti történeti ruszisztika bizonyította, hogy meghatározó szerepe van a nemzetközi ruszisztikában. A 2015. május 18–19-én tartott nemzetközi konferencia több szempontból is korszakhatár volt: először is tizedik alkalommal került sor a rendezvényre, másrésről a Ruszisztikai Központ 20. évfordulóját, a Magyar Ruszisztikai Intézet pedig fennállásának 25. jubileumát ünnepelte.

A konferenciakötet 2017-ben jelent meg amerikai, belga, magyar, orosz és ukrán történészek tollából, számszerűen 35 orosz és 6 angol nyelvű tanulmánnyal. A könyv négy nagyobb fejezetre tagolódik: egy historiográfiai részre, a következő három pedig nagyobb kronológiai egységekben tárgyalja az orosz történelmet. A könyv jellemzője, hogy eseménytörténet helyett a problémaközpontúság veszi át a főszerepet, így én is témakörökbe csoportosítottan mutatom be, kiemelve néhány tanulmányt.

Az előszóban a kötet főszerkesztője, *Szvák Gyula* méltatta a jubileumi kötetet. Bemutatja a Ruszisztikai Intézet elmúlt 25 évét: a Központ ellen-szélben jött létre, és egy negyedszázad csupán a kezdet. A Ruszisztikai Központ erőteljes nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezik, hiszen külföldön könnyebb elismertséget szerezni, mint Magyarországon – ennek megvan-nak a maga történeti és politikai okai. Az orosz történelem soha nem volt népszerű se a közvélemény, se a magyar történelemtudomány számára, és az elmúlt 25 év eredményei után is bőven van még tennivaló a feltörekvő új generáció számára. A kötet bemutatja a hazai történeti ruszisztika mostani állapotát, azon belül is elsősorban a budapesti Ruszisztikai Központ munkásságát, amit Szvák Gyula a témák bőségével, a megközelítések sok-színűségével, a vélemények különbözőségével és a kutatás szabadságával jellemez. Kiemeli továbbá, hogy a történész feladata ruszisztikában is a múlt őszinte bemutatása és a pártatlanság, abban a reményben, hogy ezzel hasznos és tanulságos lehet a jövő nemzedékei számára.

A hat tanulmányból felépülő historiográfiai rész egyfajta bevezetőnek is felfogható, az ezt követő három fejezet tanulmányaiból több valamilyen szinten visszautal ezekre. Külön érdekesség, hogy képet kapunk a holland, magyar, orosz és ukrán történelemtudomány jelenlegi állapotáról és annak orosz történelemhez fűződő kapcsolatáról.

Krausz Tamás tanulmánya (Azonosítható-e a náci Németország a Szovjetunióval?) egyben válasz is egy korábbi kötetének – Krausz Tamás: Történeti ruszisztika a XXI. században. Varga Éva Mária: A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban (Levéltári dokumentumok 1941–1947). Bp. 2013. – kritikáira. A magyar történészek számára ismert vitáról van szó, ennek ellenére érdemes kiemelni, mivel az utóbbi évek egyik jelentős szakmai konfliktusa (volt). A szakmai párbeszédet – miszerint a magyar megszálló csapatok a Szovjetunió területén népirtást vagy „csak” tömeggyilkosságot hajtottak végre – felváltotta egy ideológiai vita: a náci Németország és a Szovjetunió azonosítása, a honvédő háború, mint sztálini mítosz megjelenése, ezt pedig követte az orosz nép, mint egy kulturálisan alacsonyabb rendű nép némethez vagy magyarhoz hasonlítása. Tanulmányában Krausz Tamás az ideológiai konstrukcióra, a népirtásra és hamis forrásokra helyezi a hangsúlyt. A szerző végül arra hívja fel a figyelmet, hogy a történészeknek nem kell elköteleződni egyik oldalon sem, a történelemtudománynak pedig nem kell a hatalom szolgálatába állnia. A második világháborúval foglalkozik *Fóris Ákos* és *V. L. Martinyenko* tanulmánya is, előbbi a szovjet hadifoglyok magyarországi körülményeit mutatja be, utóbbi Ukrajna német lakossága és a megszálló csapatok kapcsolatát vizsgálja.

Új megközelítést vizsgál a ruszisztikában *Irina Glebova*, a történeti ruszisztika feladatait és kutatási területeit próbálja meghatározni. A professzor kutatásaiban mindig nagy szerepet kap a társadalom. A ruszisztika kutatási témái időről időre változnak, kezdetben abban látták a feladatot, hogy Oroszországot egységes szociokulturális és szociotörténelmi jelenségként tanulmányozzák. Glebova szerint a Szovjetunióban létrejött egy zárt társadalom, ami elnyomta az egyént, miközben nem feltételezett semmilyen társadalmi önreflexiót. Bármennyire is igyekezett a nyugati és az orosz ruszisztika megérteni a jelenséget, társadalmi következtetést nem sikerült levonni. Glebova így a ruszisztika egyik fő irányvonalát a mai orosz társadalom kutatásában találja meg, illetve a Szovjetunió felbomlásával az új társadalom építésének kísérletét szeretné megérteni.

Filippov Szergej a civilizációs megközelítés lehetőségeiről és csapdáiról írt az orosz történelemmel kapcsolatban. Felmerül a kérdés, hogy a XXI. században mi fogja jellemezni a történeti ruszisztikát, milyen módszerek és

tudományos megközelítések. Tény, hogy a civilizációs megközelítés megkerülhetetlen. Ennek lényege, hogy a történeti, politikai, szociológiai kutatások középpontjában nem a nemzetek és az államok vagy a világtörténelem egésze állnak, hanem a nemzetek feletti közösségek és a helyi civilizációk. Filippov arra a következtetésre jut, hogy ez a nézőpont nem tudott sem jelentős tudományos eredményeket felmutatni, sem tudományos perspektívát előrevetíteni. Fogalmai még nem kidolgozottak, Oroszország civilizációs identitása meghatározatlan, nincs konszenzus civilizációs sajátosságairól, ráadásul az orosz történelem jellegzetességei sem indokolják a külön civilizációról való diskurzust.

A kötetben helyet kapnak a magyar–orosz kapcsolatok is: *Font Márta*, *Suhajda Szabolcs*, *Kecskeméti Gábor*, *M. V. Kovaljov* írásai a középkor, a XIX. század és az 1920–1940-es évek tekintetében részletezik a témát. Kecskeméti Gábor doktorandusz tanulmányában azt vizsgálja, hogy a XIX. századi liberális politikusok ruszofóbbok voltak-e. A kérdésre a szerző szerint nem lehet pontos választ adni, de az kiderül, hogy kulturálisan alacsonyabb rendűnek tartották az oroszokat, a cári Oroszországtól pedig egyrészt tartottak, másrészt sértettséget éreztek. Ebben benne volt 1849 emléke, az Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország ellentéte a Balkánon, Magyarország megoldatlan nemzetiségi problémái és az ehhez kapcsolódó pánszlávizmustól való irreális félelem. Kecskeméti a kor „ruszofób enciklopédiáját” is bemutatja, ami a régi sztereotípiákból építkezik, miszerint az orosz nép a cár szolgája, de a zord Szibéria képe is megjelenik. Emellett az „enciklopédia” egy titkos német–orosz szerződést is említ, amely a pánszlávizmust és a germanizációt segíti elő, a magyarországi nemzetiségeket pedig árulónak tartja. Vagyis a ruszofóbia összekapcsolódik a politikával, Oroszországban egy külső veszélyforrást lát, ám Kecskeméti megállapítja, hogy az igazi veszély a szűk látókörű uralkodóosztály volt.

A mindenkori magyar–orosz kapcsolatok mellett igen aktuális még Oroszország és Európa viszonya, illetve az orosz–ukrán kapcsolatok is. Ennek történelmi beágyazottságáról és problémáiról is olvashatunk a könyvben. *Jakov Lazarev* és *Varga Beáta* az orosz és ukrán történelemtudomány jelenlegi álláspontját vizsgálta az orosz–ukrán kapcsolatokat illetően, mindkettő a hetmanátusban látták az egyik problémát (vagyis annak értelmezésében). Lazarev szerint a hetmanátus nemcsak az ukrán nemzeti emlékezet, hanem az ukrán történelemtudomány „sérthetetlen” pontja is, ezzel magyarázzák az ukrán függetlenség elvesztését és a XVII–XVIII. századi orosz–ukrán kapcsolatok negatív töltését. Varga Beáta is a kérdés átpolitizáltságában látja a problémát, az orosz és ukrán történészek közötti ellentét

jól mutatja, hogy előbbi fél szerint egy önkéntes egyesülésről van szó, utóbbi szerint viszont az ukránokat belekényszerítették ebbe. Ám maga a szerző is megjegyzi az ellentétes véleményektől függetlenül, hogy a Hetmanátusra nem lehet független államként tekinteni.

A multidiszciplinaritást és a sokszínűséget jelzi, hogy nemcsak klasszikus politikatörténeti témák kaptak helyet a kötetben, hanem a kultúra, a gazdaság és a társadalom is. A tanulmányok sokaságából kirajzolódnak a XVIII. század és a XIX–XX. század fordulója nőtörténelemének különböző epizódjai. *Sashalmi Endre* a női uralkodók koronázási jelvényeit vizsgálva megállapítja, hogy a jelvények ikonográfiája a női uralkodók legitimitását segítette elő. *Nagy Szilvia* a női terroristák szerepét vizsgálja az új historiográfiai kutatások tükrében, *Mészáros Zsófia* pedig a XIX. század második felének női emancipációját Oroszországban a nihilizmussal és a radikalizmussal összefüggésben tárgyalja. Mészáros elsősorban Dmitrij Piszarev nézeteit ismerteti a női egyenjogúsítással kapcsolatban. Külön érdekesség, hogy Piszarev műveiben észlelhető a korszak összes nem konzervatív ideológiai áramlatainak váltakozása, és ahogy a többé-kevésbé liberális kritikusként mondható Piszarev a radikalizmus felé fordul.

Nemcsak különböző témakörök, de események szerint is tagolható a kötet, a második világháború mellett jelen van a 100 éves első világháború is. *Brigit Farley* tanulmányának témájául a háborút és egy kevésbé ismert történetet választott: egy orosz egységet 1916-ban Franciaországba küldtek segítségként Németország ellen, ám a következő évben kirobbanó két orosz forradalom megváltoztatta a katonai egység életét is. Marseille-ben kezdetben örömmel fogadták a katonákat, ám végül választaniuk kellett: tovább harcolnak a franciákkal, vagy Észak-Afrikába küldik őket kényszermunkára. Az eseményeket Farley Vavilov katonai visszaemlékezései alapján rekonstruálja, miszerint a brigádok is különböző módon viszonyultak a forradalomhoz: a „szabad Oroszországot” támogatták, miközben nem tudták, hogy milyen „szabad Oroszországot”. Farley megjegyzi, hogy nem az a kérdés, hogy ezek a katonák „hősök vagy lázadók” voltak-e, hanem hogy ők is egy olyan háború áldozatai, amely megváltoztatta azt a világot, amit eddig ismertek.

Többféle kutatási módszer jelenik meg *Ann Kleimola* (a technológia átvételének és a kultúra felzárkóztatásának a kérdése), *L. G. Csapajeva* (eszmetörténet és az ideológia nyelvi kontextusa a XIX. században), *Gyimesi Zsuzsanna* (természettudomány, a humán és a művészi világnézetek egymásra hatása) előadásában is. Megtalálható a vizuális műfaj is, *A. V. Golubovnál* a szovjet politikai karikatúráról, de klasszikus a forrásközpontú

elemzés is *Gyóni Gábornál* (Kijev korai története a különböző évkönyvek tükrében).

Látható, hogy a budapesti Ruszisztikai Központ ismét egy színvonalas, számos megközelítést tartalmazó, aktuális kérdéseket boncolgató könyvet adott ki a Ruszisztikai Könyvek sorozatának 42. darabjaként. Csak a konferenciaköteteket tekintve a Központ már több mint 300 tanulmányt publikált, a világ minden tájáról származó szerzők tollából. A kezünkben tartott, hat doktorandusz tanulmányait tartalmazó kiadvány ugyanakkor azt is jól példázza, hogy bőven van még miről írni. A szóban forgó tanulmányok, a ruszisták nemzetközi kapcsolatai, az új generáció igazolja, hogy a XXI. században a történeti ruszisztikának bőven vannak még tartalékai, ezáltal perspektívája.

Szvák Gyula (főszerk.) – Filippov Szergej – Gyimesi Zsuzsanna (szerk.): Историческая русистика в XXI веке (Történeti ruszisztika a XXI. században) Russian History in the 21st Century. Ruszisztikai Könyvek XLII. Bp., 2017. 342 o.

Farkas Ádám